

Środki ostrożności – ocena ryzyka w systemie produkcji ekologicznej

Wytyczne kierowane są do wszystkich podmiotów działających w ekologicznym łańcuchu dostaw w tym m.in. do: rolników, podmiotów przygotowujących i dystrybuujących produkty ekologiczne.

Słownik skrótów:

- [Rozporządzenie 2018/848 - Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady \(UE\) 2018/848 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady \(WE\) nr 834/2007.](#)
- Środki ostrożności - oznaczają środki, które mają być podejmowane przez podmioty na każdym etapie produkcji, przygotowania i dystrybucji w celu zapobieżenia zanieczyszczeniu produktami lub substancjami, które nie są dopuszczone do stosowania w produkcji ekologicznej zgodnie z rozporządzeniem 2018/848 oraz w celu zapobieżenia pomieszaniu produktów ekologicznych z nieekologicznymi.
- Etapy produkcji, przygotowania i dystrybucji - oznaczają każdy etap, począwszy od podstawowej produkcji produktu ekologicznego, aż do przechowywania, przetwarzania, transportu oraz sprzedaży lub zaopatrzenia konsumenta końcowego, włączając – w stosownych przypadkach – znakowanie, reklamę, import, eksport oraz działania podwykonawcze.

1. Wstęp

Rozporządzenie 2018/848 (art. 28) wymaga od producenta ekologicznego, aby podjął środki ostrożności zapobiegające zanieczyszczeniu produktów ekologicznych niedopuszczonymi produktami lub substancjami. Podejmowane środki ostrożności mają również zapobiegać pomieszaniu produktów ekologicznych z nieekologicznymi. W tym celu wymaga się, aby każdy producent ekologiczny:

- **przeanalizował** (samodzielnie lub z pomocą ekspertów) proces wytwarzania produktów ekologicznych w celu określenia etapów produkcji, przygotowania i dystrybucji, na których występuje ryzyko zanieczyszczenia tych produktów środkami niedozwolonymi lub pomieszania ich z produktami nieekologicznymi;
- **podjął** niezbędne działania lub środki ostrożności, aby nie dopuścić do zanieczyszczenia środkami niedozwolonymi lub pomieszania produktów ekologicznych z nieekologicznymi;
- **sprawdzał** na bieżąco, czy podjęte środki ostrożności są wystarczające i okresowo ponawiał analizę ryzyka.

Przepisy rozporządzenia 2018/848 wyraźnie określają, że **producent ekologiczny odpowiada tylko za wystąpienie zanieczyszczeń, którym mógł zapobiec**. Okoliczności, które mogą skutkować obecnością środków niedopuszczonych w produkcji lub produktach ekologicznych, takie jak ogólne zanieczyszczenie środowiska lub wód, nie są możliwe do całkowitego wykluczenia, dlatego też producent nie może odpowiadać za takie zanieczyszczenia. Jednakże takie okoliczności należy

uwzględnić w analizie ryzyka i zastanowić się czy w takim zanieczyszczonym miejscu produkcja ekologiczna powinna być prowadzona.

Podejmowane środki ostrożności mają m.in. zapobiegać sytuacjom, w których dochodzi do zanieczyszczenia produktów ekologicznych niedopuszczonymi w produkcji ekologicznej substancjami lub produktami pochodzącymi z grupy środków ochrony roślin, nawozów, pasz, substancji pomocniczych w przetwórstwie, czy też środków służących do czyszczenia i dezynfekcji (zanieczyszczenie może pochodzić również z płynów do dezynfekcji powierzchni, maszyn, urządzeń, jak i środków używanych do transportu oraz preparatów stosowanych do odstraszania owadów). Doświadczenia z przeprowadzonych kontroli pokazują, że nawet pozostałości środka do dezynfekcji w produkcie ekologicznym prowadzą do wstrzymania obrotu tego produktu do czasu wyjaśnienia przyczyn nieprawidłowości (często jest to proces długotrwały).

Aby udowodnić przeprowadzenie analizy ryzyka i wdrożenie odpowiednich środków ostrożności musi być prowadzona właściwa dokumentacja, która powinna zawierać:

- opis wszystkich etapów prowadzonej produkcji, przygotowania i dystrybucji;
- ocenę możliwości wystąpienia ryzyka zanieczyszczenia lub pomieszenia produktów ekologicznych z nieekologicznymi, na każdym z tych etapów;
- opis podjętych działań zapobiegających zanieczyszczeniu lub pomieszeniu ww. produktów.

Proponowany wzór takiego dokumentu znajduje się na końcu tekstu.

2. Ocena ryzyka

Produkcja ekologiczna jest prowadzona najczęściej w otoczeniu produkcji nieekologicznej (konwencjonalnej). Jedną z podstawowych zasad produkcji ekologicznej jest zapewnienie, że produkty lub środki niedopuszczone w produkcji ekologicznej nie będą w niej zastosowane.

W tym celu każdy etap produkcji, przygotowywania (w tym znakowania), dystrybucji, importu lub eksportu jest kontrolowany na zgodność z przepisami dotyczącymi produkcji ekologicznej. Zajmując się produkcją ekologiczną na producencie spoczywa odpowiedzialność, aby zapewnić (za pomocą dostępnych i adekwatnych działań i środków) skuteczne oddzielenie produkcji i produktów ekologicznych od substancji, bądź produktów niedozwolonych w produkcji ekologicznej lub od produktów nieekologicznych.

Wykonując analizę ryzyka należy:

- **prześledzić** wszystkie etapy produkcji, przygotowania i dystrybucji z obszaru odpowiedzialności producenta, na które ma wpływ;
- **ocenić**, czy i z jakiego powodu może dojść do zanieczyszczenia produktami lub substancjami niedopuszczonymi w produkcji ekologicznej lub pomieszenia produktów ekologicznych i nieekologicznych;
- **podjąć** niezbędne działania, aby nie dopuścić do zanieczyszczenia lub pomieszenia produktów;
- **sprawdzać** na bieżąco, czy podjęte działania są wystarczające.

W przypadku, gdy w gospodarstwie, prowadzona jest produkcja ekologiczna i konwencjonalna, ważnym elementem oceny ryzyka jest upewnienie się, czy stosowane produkty i substancje są dopuszczone w produkcji ekologicznej. Jeśli nie, to należy się upewnić, czy są one odpowiednio

oddzielone w taki sposób, który uniemożliwia ich przypadkowe zastosowanie w produkcji ekologicznej. Jeśli ponownie odpowiedź brzmi „nie”, należy ten podział zapewnić.

Ewentualnie popełnione błędy na etapie produkcji, przygotowania i dystrybucji mogą mieć wpływ na jakość produktu ekologicznego. Przypadek wykrycia pozostałości niedozwolonych środków lub substancji może skutkować blokadą partii towaru na czas postępowania wyjaśniającego. Dlatego dla dobrze pojętego interesu producenta prowadzona dokumentacja oraz rejestry powinny w pełni pozwolić na precyzyjne określenie: co, skąd, kiedy i w jakiej ilości trafiło do jednostki produkcyjnej oraz jak ją opuściło. To usprawni i przyspieszy postępowanie wyjaśniające. W przypadku braku dokumentacji umożliwiającej identyfikację, produkt traci ekologiczny status.

3. Ogólne środki ostrożności

Należy upewnić się, że stosowane środki do produkcji są ekologiczne lub zostały dopuszczone do stosowania w produkcji ekologicznej. Do tego celu można wykorzystać:

- Wykaz nawozów i środków poprawiających właściwości gleby zakwalifikowanych do stosowania w rolnictwie ekologicznym:
<https://www.iung.pl/informacje/do-pobrania/>
- Wykaz zakwalifikowanych środków ochrony roślin:
<https://www.ior.poznan.pl/1631,srodki-ochrony-roslin-do-upraw-ekologicznych>

W jednostce produkcyjnej musi być zapewniona pełna identyfikowalność wszystkich produktów oraz zapewniona informacja o stosowanych środkach do produkcji ekologicznej. Każdy podmiot w swoim zakresie musi pamiętać o właściwym przeszkoleniu personelu. Pracownik sezonowy, który stosuje repelent na komary i kleszcze zawierający DEET musi wiedzieć o tym, by środek ten stosować z dala od upraw i produktów ekologicznych. Inaczej może nieświadomie doprowadzić do zanieczyszczenia produktu i w konsekwencji jego zablokowania.

Od 1 stycznia 2023 r. jednostki certyfikujące wydają certyfikaty produkcji ekologicznej wyłącznie w wersji elektronicznej w systemie TRACES. Ponieważ czasem występują problemy z dostępem do internetu, warto mieć wydruk certyfikatu, który zawsze można pokazać kupującemu. Należy pamiętać, że kolejne wydanie certyfikatu uniemożliwia dostęp do poprzedniego. Ważność certyfikatu można sprawdzić skanując telefonem zamieszczony na certyfikacie kod QR.

4. Szczegółowe środki ostrożności w konkretnych przypadkach:

a) Gospodarstwo z produkcją roślinną:

Materiał przeznaczony do reprodukcji roślin oznacza rośliny oraz wszystkie części roślin, w tym nasiona, na każdym etapie wzrostu, które są zdolne i przeznaczone do wytworzenia całych roślin.

Jeśli materiał siewny pochodzi z zakupu i nasiona nie są ekologiczne to wymagana jest zgoda Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Roślin i Nasiennictwa właściwego względem miejsca prowadzenia gospodarstwa. Zgoda ta zostanie wydana wyłącznie na materiał niezaprawiany niedozwolonymi w produkcji ekologicznej środkami.

Przed siewem lub sadzeniem należy upewnić się, czy zakupiony materiał nie jest zaprawiany !

Zdarzały się przypadki otrzymania materiału zaprawionego niedozwolonymi środkami lub takiego, który posiadał pozostałości konwencjonalnych środków ochrony roślin i zostały one ujawnione nawet rok lub dwa po ich zastosowaniu.

Zakup konwencjonalnego materiału przeznaczonego do reprodukcji roślin jest istotnym elementem ryzyka.

Dlatego możliwym do podjęcia środkiem ostrożności jest sprawdzenie zarówno deklaracji, jak i etykiety (zaprawianie powinno być odpowiednio oznaczone) oraz oględziny zakupionego materiału. W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości należy zwrócić towar i odpowiednio to udokumentować.

Stosowanie narzędzi i maszyn wspólnie z sąsiadami, jest elementem ryzyka. Szczególnie niebezpiecznym przypadkiem może być użytkowanie opryskiwacza. W przypadku nieodpowiedniego oczyszczenia po zastosowaniu konwencjonalnych środków ochrony roślin, z dużym prawdopodobieństwem może dojść do zanieczyszczenia upraw ekologicznych. Podobnie w przypadku wykorzystania siewnika w gospodarstwie konwencjonalnym i ekologicznym. Pozostałości zaprawionego materiału przeznaczonego do reprodukcji roślin mogą zanieczyścić materiał ekologiczny.

W powyższych przypadkach, najlepiej jak najszybciej zrezygnować z użytkowania tych samych maszyn równolegle w produkcji ekologicznej i konwencjonalnej. Taki rozdział można zakwalifikować w analizie ryzyka jako adekwatne przeciwdziałanie występowaniu zanieczyszczeń.

Usługowy zbiór prowadzony np. przez firmy zewnętrzne, także może być obarczony ryzykiem przeniesienia niedozwolonych środków lub zanieczyszczenia pozostałościami pochodzącymi z konwencjonalnego zbioru.

Środkiem ostrożności w powyższej kwestii może być dokładne czyszczenie maszyn i urządzeń, ale także skrzynek, pojemników itp. lub zaniechanie ich wspólnego wykorzystywania.

Na wszystkich tych etapach można zastosować środki czyszczące. Środki te jednakże muszą być dopuszczone w produkcji ekologicznej.

Osobnym problemem jest ryzyko zniesienia środków ochrony roślin z sąsiadujących z ekologicznymi, polami konwencjonalnymi. Jest to istotny punkt oceny ryzyka. Działania zapobiegawcze są opisane w opracowaniu „[Dobre praktyki zapobiegające zanieczyszczeniu upraw ekologicznych niedozwolonymi środkami do produkcji](https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ochrona-roslin-w-rolnictwie-ekologicznym)” dostępnym na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ochrona-roslin-w-rolnictwie-ekologicznym>

Systematyczne dokumentowanie zdarzeń i procesów zachodzących w gospodarstwie pomoże producentowi w przekazaniu wyjaśnień w przypadku niezapowiedzianych kontroli lub stwierdzenia niezgodności.

b) Gospodarstwo z produkcją zwierzęcą i akwakulturą:

Należy ocenić ryzyko zastosowania niedozwolonych produktów takich jak m.in. GMO, leki, czy też syntetyczne aminokwasy w paszy.

W gospodarstwie mogą być wykonywane usługi zootechniczne takie jak korekcja racic, strzyżenie, czy pielęgnacja. Jeśli do ich wykonania stosuje się inne środki niż mechaniczne, należy uwzględnić to w ocenie ryzyka.

Usługi weterynaryjne (szczepienia, odrobaczanie), także niosą za sobą pewne ryzyko. Okres karencji po zastosowaniu środków weterynaryjnych w produkcji ekologicznej jest dwukrotnie dłuższy niż w produkcji konwencjonalnej i nie może być krótszy niż 48 godzin.

Produkty pochodzące od leczonych zwierząt należy odpowiednio oddzielić od pozostałych produktów i dokładnie odnotować w prowadzonej dokumentacji.

Maszyny wykorzystywane do przygotowania pasz, które są użytkowane zarówno w gospodarstwach konwencjonalnych jak i ekologicznych, również stanowią poważne ryzyko. **Pozostałości pasz konwencjonalnych w wozie paszowym lub w mieszalniku pasz wykorzystywanym w produkcji ekologicznej są niedopuszczalne.** Maszyny i urządzenia muszą być regularnie czyszczone, aby nie doszło do zanieczyszczenia środkami niedozwolonymi. Szczególnie wysokim ryzykiem odznaczają się pasze konwencjonalne z uwagi na możliwość zanieczyszczenia składnikami zawierającymi GMO – całkowicie zakazane w rolnictwie ekologicznym.

W przypadku akwakultury, istotnym elementem ryzyka jest zanieczyszczenie wód stosowanych w produkcji. Należy ocenić, czy ryzyko takie występuje. Jeżeli ryzyko jest okresowe, działaniem niezbędnym będzie zapewnienie monitorowania jakości wód wpływających oraz przyjęcie odpowiednich procedur reagowania na takie zagrożenie.

Jeśli zwierzęta są żywione paszami ekologicznymi z zakupu, należy sprawdzić certyfikat producenta paszy, którą zamierza się kupić.

c) Etap przygotowania produktów ekologicznych:

Źródłem zanieczyszczenia mogą być dodatki do żywności i substancje pomocnicze w przetwórstwie, jak również surowce zakupione do produkcji. Aby ograniczyć ryzyko zakupu nieekologicznych surowców, należy sprawdzać certyfikaty wszystkich swoich dostawców.

Jeżeli w zakładzie prowadzona jest także produkcja konwencjonalna, to pozostałości środków niedozwolonych mogą być obecne w używanych maszynach i narzędziach. Jest to element ryzyka, który można ograniczyć wprowadzając odpowiednie metody czyszczenia urządzeń i/lub np. czasowego rozdzielania produkcji.

Jeśli w swoim gospodarstwie zamierza się prowadzić ekologiczne przetwórstwo własnych produktów (np. przetwory warzywne lub owocowe, nabiał) to taka działalność musi być zgłoszona jednostce certyfikującej. Po objęciu kontroli i nadzoru nad tego rodzaju działalnością, można otrzymać stosowny certyfikat uprawniający do sprzedaży ekologicznych produktów przetworzonych.

Do zanieczyszczenia może dojść także na etapie przechowywania zarówno środków do produkcji, jak i gotowych produktów. Jest ono szczególnie wysokie, jeżeli magazyny i urządzenia były stosowane, także w produkcji nieekologicznej. Należy **upewnić się, że są one odpowiednio odseparowane oraz magazyn jest czysty. Należy dokładnie oznaczyć produkty ekologiczne.** Zdarzały się przypadki, kiedy personel pomylił beczki, tego samego rodzaju produktu ekologicznego i nieekologicznego i do odbiorcy trafił produkt nieekologiczny.

Korzystanie z usług zewnętrznych w zakresie np. suszenia, czyszczenia, pakowania powinno być zlecane firmie certyfikowanej w zakresie przygotowania. Konieczne jest sprawdzenie ważności certyfikatu przed zakupem produktów ekologicznych. Czynności przetwórcze powinny natomiast zostać poprzedzone dokładnym czyszczeniem maszyn i urządzeń (przy wykorzystaniu środków czystości dopuszczonych w produkcji ekologicznej). Jednostka certyfikująca powinna zostać powiadomiona

o podwykonawcy oraz o tym jakie czynności zostały zlecone. Dokumentacja producenta (wniosek, opisy lub procedury) powinna uwzględniać jakie dokładnie działania są lub będą prowadzone z produktami ekologicznymi.

d) Etap dystrybucji produktów ekologicznych:

Ryzyko zanieczyszczenia występuje na etapie transportu i magazynowania. Środki służące do czyszczenia magazynów, pojazdów i urządzeń powinny spełniać wymogi produkcji ekologicznej. Czyszczenie jest szczególnie ważne w przypadku transportu produktów „luzem” bez opakowania – np. w otwartych skrzynkach.

Czynności takie jak czyszczenie środków transportu powinno być potwierdzone protokołem lub zawarte w dokumentach transportowych z podpisem kierowcy.

Należy zgłosić do jednostki certyfikującej wszystkie obiekty wykorzystywane do składowania produktów, nawet jeśli służą tylko do tymczasowego składowania.

Wynajęte magazyny (jak np. silosy na zboże lub pomieszczenia z kontrolowaną atmosferą do składowania jabłek po zbiorach) powinny być zawsze zgłoszone jednostce certyfikującej.

Usługowe składowanie produktów poza gospodarstwem to także jedna z form podwykonawstwa, na które zwracaliśmy uwagę we wcześniejszej części i tak samo podlega certyfikacji. Należy o tym poinformować jednostkę certyfikującą z odpowiednim wyprzedzeniem. Jest to istotny obszar ryzyka, gdyż obiekty magazynowe wykorzystywane do składowania produktów nieekologicznych, mogą być realną przyczyną zanieczyszczenia produktów ekologicznych – m.in. wzrasta ryzyko pomieszania ekologicznych produktów z takimi samymi produktami nieekologicznymi, które są składowane w tym samym magazynie. Magazynowane produkty narażone są również na zanieczyszczenie typowymi środkami stosowanymi w przechowywaniu produktów nieekologicznych do walki ze szkodnikami zbożowymi czy przeciwdziałającymi kiełkowaniu lub psuciu podczas przechowywania.

Przykładowy formularz zawierający ocenę ryzyka oraz opis podejmowanych środków ostrożności (przykład):

L. p.	Etap produkcji	Stwierdzone ryzyko	Opis środków ostrożności – co zrobiono, żeby zapobiec nieprawidłowościom	Uwagi
1	Zakup nasion nieekologicznych (w jakości kwalifikowanej wykorzystywanej do siewu lub sadzenia)	Zanieczyszczenie niedopuszczonymi środkami ochrony roślin.	Sprawdzenie etykiety czy nasiona są zaprawione i czym oraz uzyskanie deklaracji producenta o niezaprawianiu.	Należy pamiętać o zgodzie WIORIN! Otrzyma się ją, jeśli wymagany materiał przeznaczony do reprodukcji roślin nie będzie dostępny w jakości ekologicznej. Dodatkowo od sprzedawcy należy uzyskać potwierdzenie, że materiał nie został wytworzone z GMO ani przy użyciu GMO.
2	Zakup obornika z gospodarstwa nieekologicznego	Możliwe pozostałości środków niedozwolonych w produkcji ekologicznej.	Właściwe przekompostowanie obornika.	
3	Zakup paszy dla zwierząt	Możliwe nabycie paszy bez certyfikatu	Sprawdzenie certyfikatów producentów/dostawców paszy	
4	Ochrona roślin	Ryzyko zastosowania niedopuszczonych środków do upraw ekologicznych”.	1. Właściwe umycie opryskiwacza. 2. Sprawdzenie etykiety środka. 3. Upewnienie się, że środek jest na liście dopuszczonych ŚOR do upraw ekologicznych lub na jego etykiecie jest komunikat, że można go stosować w rolnictwie ekologicznym.	
5	Zakładanie lub remont stada przy użyciu zwierząt nieekologicznych	Zwierzęta mogły być leczone środkami niedopuszczonymi	Upewnienie się czy zwierzęta były leczone i czy minął okres karencji.	Należy zanotować, kiedy dokładnie zwierzęta przybyły do stada!

		w produkcji ekologicznej.		Należy uzyskać zgodę WIJHARS - jeśli jest to wymagane!
6	Magazynowanie /przygotowanie	Pomieszanie produktów ekologicznych i nieekologicznych.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Produkty ekologiczne są szczelnie zapakowane oraz wyraźnie oznakowane. 2. Personel został poinstruowany jak odróżnić produkty. 3. Oddzielenie produktów wytworzonych we własnym gospodarstwie, a pochodzących z zakupu ekologicznych produktów wykorzystywanych do własnej produkcji. 	
7	Przygotowanie	Zakup owoców do przetworzenia na soki.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Właściwe oczyszczenie prasy do owoców środkami dopuszczonymi w produkcji ekologicznej. 2. Sprawdzenie certyfikatu dostawcy. 3. Sprawdzenie czy ładownia samochodu była pusta i oczyszczona przed załadunkiem. 	TRACES działa, ale wszystkie certyfikaty będą w nim dopiero od stycznia 2024.
8	Przygotowanie	Czyszczenie, suszenie i obróbka produktów przez usługodawcę zewnętrznego.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Protokół z czyszczenia maszyn/urządzeń. 2. Sprawdzenie czy podmiot jest certyfikowany w zakresie przetwórstwa produktów ekologicznych. 3. Zgłoszenie zlecenia podwykonawstwa Jednostce certyfikującej. 	
9				
...				